

Mgr Monika Cepil

Morfogeneza i przemiany rozplanowania wsi józefińskich na obszarze dawnej Galicji

Słowa kluczowe: Morfogeneza, kolonizacja józefińska, Galicja, geografia osadnictwa, wieś

Streszczenie:

Głównym celem rozprawy było zbadanie morfogenezy i przemian rozplanowania wsi józefińskich na obszarze dawnej Galicji. Podczas procesu kolonizacji józefińskiej powstało 129 jednostek osadniczych, zlokalizowanych obecnie na terytorium Polski (70 wsi) i Ukrainy (59 wsi). W pierwszym etapie badań przeanalizowano genezę i rozwój osadnictwa józefińskiego w świetle uwarunkowań geograficzno-politycznych, czynników przyrodniczych i prawno-własnościowych oraz stosunków społeczno-kulturowych i gospodarczych. Kolejnym etapem pracy była identyfikacja inicjalnych form rozplanowania siedlisk i rozłogów wiejskich. W świetle przeprowadzonych badań siedliska dawnych wsi józefińskich możemy podzielić na układy jednoosiowe (w tym: ulicówki jednostronnie i dwustronnie zabudowane oraz wsie ulicowo-placowe) i na układy wieloosiowe (w tym: układy ulicowe bliźniacze, krzyżowe, szachownicowe i koncentryczno-promieniste). Biorąc pod uwagę zróżnicowanie morfogenetyczne rozłogów zidentyfikowano kompleksy zwarte i w rozrzucie. Zespoły działek składały się ze struktur jednorodnych lub niejednorodnych morfologicznie. Wyróżniono ponadto zespoły pól, w których liczba działek jest zgodna z liczbą osadników w danej wsi, zespoły z większą liczbą działek niż kolonistów we wsi oraz zespoły, w których wydzielono w jednym zespole mniej działek niż osadników w danej osadzie. Działki możemy klasyfikować według: kształtu geometrycznego i położenia ich w stosunku do siebie i w stosunku do zagrody. Analizując relację przestrzenną działek względem zagrody wyróżniamy układy przyzagrodowe i nieprzyzagrodowe. Wyróżniono trzy typy położenia działek w stosunku do zagrody: równoległe, prostopadłe oraz ukośne. W badaniach uwzględniono także kwestię pierwotnej lokalizacji wybranych elementów zagospodarowania przestrzennego wsi tj. kościoły, cmentarze, szkoły, karczmy, studnie, suszarnie i piekarnie.

W dalszej części rozważań autorka zaprezentowała wyniki studiów nad przemianami organizacji przestrzennej wsi józefińskich, z naciskiem na przeobrażenia jakie miały miejsce po II wojnie światowej na obszarze Polski i Ukrainy. Przeprowadzone badania pozwoliły stwierdzić, że struktura osadnicza i zakres zaobserwowanych zmian morfologicznych dawnych wsi józefińskich po stronie polskiej i ukraińskiej wykazują zarówno podobieństwa jak i różnice. Biorąc pod uwagę kwestię rozplanowania dominują osiedla o układzie ulicowym, oprócz których występują pojedynczo, głównie na obszarze dawnej Galicji Wschodniej, układy wielodrogowe. Tylko nieliczne wsie zachowały swoje pierwotne rozplanowanie lub uległo ono nieznacznemu przekształceniu. W większości obserwujemy natomiast wyraźne zmiany układu przestrzennego. Dzięki badaniom porównawczym wyszczególniono główne formy przemian morfologicznych. Częstym zjawiskiem jest

przeobrażenie ulicówek jednostronnie zabudowanych w ulicówki dwustronnie zabudowane, następuje rozwój zabudowy w obrębie rozłogów wiejskich, wzdłuż głównej osi komunikacyjnej i przy dawnych drogach polnych. Dostrzeżono także wyraźne przekształcenia historycznej struktury przestrzennej rozłogów, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju układów wieloblokowych we wsiach usytuowanych na obszarze Ukrainy, co stanowi dziedzictwo powojennej kolektywizacji. W kilku przypadkach doszło ponadto do całkowitego zaniku wsi. Zakres przeobrażeń osadniczych jest obecnie największy na terenach znajdujących się w strefie oddziaływania miast, gdzie najbardziej dostrzegalne są skutki przestrzenne procesu dezagraryzacji i rozwoju funkcji pozarolniczych. Radykalnym zmianom ulega zabudowa, a tym samym fizjonomia wsi i sposoby zagospodarowania przestrzennego. Układy ruralistyczne, oddalone od większych miast zachowały natomiast część tradycyjnej zabudowy i cechy pierwotnego rozplanowania.